

"תחומים כמו איחוח, תיירות ונדל"ן גמדו את הקריירה"

ברוכים הבאים לעולם החדש, שבו לא יהיו כמעט קניונים וסניפי בנקים, אבל יהיה זינוק אדיר בדיגיטל, בבריאות ובחקלאות, ואנשי מקצוע משכילים ינדדו מהמרכז לפריפריה. פרופ' ישע סיון ופרופ' מייקל זאנג, המלמדים באוניברסיטה הסינית בהונג קונג, מציעים שנתחיל להתכונן: "צריך להבין שהנורמלי הישן לא יחזור" ← **שלומית לן**

אם להורות על האמת, רובנו מאמינים שהצרה הזאת שנפלה עלינו, וירוס הקורונה, תחלוף מתישהו והעולם יחזור למסלולו המוכר. כך שכל מה שעלינו לעשות הוא בעצם לא לעשות דבר, ורק לנסות להחזיק מעמד עד אז. האמונה הזאת לא נובעת מניתוח מעמיק אלא פשוט מהצורך לדבוק במוכר, ומוחסר היכולת של המוח האנושי לקלוט שינויים טקטוניים, שהופכים את המציאות שהכרנו בבת אחת למשהו אחר.

אלא שחוסר ההבנה הזה יכול להיות הרה אסון – כך לפחות סבור פרופ' מייקל זאנג, מומחה למדעי קבלת החלטות וכלכלה ניהולית בביה"ס למנהל עסקים של האוניברסיטה הסינית בהונג קונג, והוא מביא כדוגמה את הפעולות של הממשל האמריקאי. "הנשיא דונלד טראמפ והממשל שלו", אומר זאנג, "התייחסו לעניין בצורה המסורתית, זו שלוקחת כאקסיומה את המחשבה שהעולם לא משתנה, ואם נדפיס עוד כסף זה יסדר את העניין. אבל העולם כן משתנה, הסיכון המערכתי גדל, והפעולה הזאת מגבירה מאוד את אי הוודאות בעתיד ואת חוסר היכולת לטפל בה".

"צריך להבין שהנורמלי הישן לא יחזור עוד", אומר פרופ' ישע סיון, מייסד ומנכ"ל חברת 18 ventures, פלטפורמה עסקית לחדשנות בחדשנות, ומציע מודל הסתכלות על שלושת השלבים של "הנורמלי החדש", הסתכלות שיכולה לעזור להתמודד ולתכנן את דרכי הפעולה – הן ליחיד, הן לארגונים והן למדינות – בתנאי שיש להם בכלל תוכנית פעולה. "חלק מתוכנית הסיוע הכלכלי של ממשלת ישראל זה כוסות רוח למת", הוא אומר ומתכוון לכך שהיא לא לוקחת בחשבון את עומק ואורך המשבר הצפוי.

סיון וזאנג הם חברים ותיקים שנפגשו לראשונה – למרבה האירוניה – בוואוהן, בכנס ב־2011. במהלך הכנס התיידרו, ומאוחר יותר מצאו את עצמם עמיתים בביה"ס למנהל עסקים של האוניברסיטה הסינית בהונג קונג, שבה משמש סיון כמרצה אורח לדיגיטל, חדשנות והשקעות סיכון. לאחרונה גם נפגשו וירטואלית – בוום כמובן – בפורום של "טבע אקדמיה" (ראו מסגרת) שבו שטחו את תוכנותיהם על השלכות עידן הקורונה ומה שיבוא אחריו. "המטרה של המודל שפיתחתי היא להציב אותנו במקום שבו יש לנו נקודות אחיזה להבין את העולם החדש", אומר פרופ' סיון. "מכיוון שאין לנו יכולת לעכל אותו, וזה הקושי והתסכול העצום של כולם, גם ברמה אינדיבידואלית וגם ברמת חברות. כי מדובר בברבור שחור, שהגדרתו הוא שינוי בעוצמה שלא הכרנו ושהיו

הקולוסיאום ברומא.

"יישאר חשש מווירוס חדש. ובעולם של 50% אבטלה, למי בכלל יהיה כסף לטייל?"

צילום: AP - Alessandra Tarantino

לו השלכות עצומות. כמו השפעת הספרדית, אבל גם כמו מלחמת העולם השנייה ולחילופין גילוי אמריקה או פיתוח המנוע. אלה שינויים שההשלכות החברתיות והכלכליות שלהם עצומות, וחלקן גרמו להקמת מדינות חדשות".

"הקניזונים ייעלמו מעל פני האדמה"

איך מעכלים את השינוי הזה? סיון מציע זווית ראייה שמורכבת משלושה מצבים שהוא מכנה "הנורמליים החדשים". והוא מפרט: "הנורמלי הראשון זה המצב שאנחנו חיים בו כרגע, שמאופיין בסגר, עבודה מרחוק, 20%-50% אבטלה, ירידה בפעילות כלכלית ובדירוד חברתי. במצב הזה חיים היום 3 מיליארד אנשים בעולם. "הנורמלי השני זה מה שקורה עכשיו בסין. לכאורה חזרו שם לעבודה רגילה, אבל שום דבר לא רגיל שם. בתי הספר עדיין סגורים, עדיין יש מגבלות תנועה. בכנסיה למתחם המגורים של מודרים לך חום וסרט אדום על היר מסמל שאתה בריא. וכבר מבינים שהכול יהיה אחרת".

ואיך נראה הנורמלי השלישי?

"המעבר בין הנורמלי השני לשלישי יאופיין בפיתוח חיסון או בפיתוח תרופה, לא ברור מתי זה יהיה, אבל ברור שהוא לא יהיה דומה לנורמלי שהכרנו בעבר. יהיו שחקנים ותחומים שיפרחו, ויהיו שחקנים ותחומים שילכו לאבדון.

פרופ' זאנג: "נכשיו אפילו מסעדות היוקרה בסין עושות משלוחים. זה מודל חדש. כך, לנו בהונג קונג יש נגישות לאוכל מסין - לפני כן לא הייתה פה דרישה גדולה להזמנות אונליין ולכן זה לא התפתח קודם"

כל מה שקשור בתחום הבריאות, ההקלאות והריגיתל יצמח, וכך גם כל מה שקשור בעסקים לוקאליים כמו מכולות מליחיות. אבל תחומים כמו אירות, תיירות וגדל"ן גמרו את הקריירה".

נרלין? אנשים תמיד יצטרכו מקום לגור.

כן, אבל הנרל"ן יהווה ירידה של 50% במחירי הדירות: גם לאנשים יהיה פחות כסף וגם לא יצטרכו כמויות כאלה של משורים, והם יהפכו לדירות. אנשים ישתמשו במשרדים אחרים לגמרי, וכבר יש תחליפים כמו מתחמי עבודה משותפים. זה נרל"ן יותר אפקטיבי וגם יותר וול".

והתיירות? מתישהו אנשים ירצו לחזור ולטייל, לראות את מפלי הניאגרה, את הקפלה הסיסטינית.
"התיירות תחזור בצורה אחרת לגמרי וייקח לה שנים לקבל את המבנה החדש שלה. אנשים יסעו, אבל בחשש. גם אם את מחוסנת, אולי תעדיפי לטייל בטבע, ולא לעמוד בתור ולהידחס למתחם סגור כמו הקפלה הסיסטינית. יישאר חשש מווירוס חדש. ובעולם של 50% אבטלה, למי יהיה כסף בכלל".

פרופ' מייקל ז'אנג תושב הונג קונג, פרופסור למדעי ההחלטות וכלכלה ניהולית באוניברסיטה הסינית של הונג קונג ובעל תואר שלישי בניהול מביה"ס למנהל עסקים MIT Sloan, אדה"ב ■ בעבר עבד כאנליסט בבנק השקעות וכמנהל שיווק בינלאומי בחברת הייטק ■ מחזיק בפטנט אמריקאי והקים חברות בתחום הרשתות החברתיות, פינטק ו־LegalTech ■ תחומי המחקר שלו נוגעים לנושאים הקשורים ליצירה, הפצה ועיבוד מידע בהקשרים ניהוליים, ועוסקים בין היתר בתמחוי מוצרי מידע, פרסום מקוון, חדשנות ושימוש בבינה מלאכותית בשווקים פיננסיים .....

לפחות נובל לחזור ללכת לקניון?

"הקניזונים בכלל ייעלמו מעל פני האדמה. בארצות הברית אנשים כבר מזמינים עשר חליפות בגדלים שונים ומחזירים תשע במקום ללכת לחנות בגדים".
נשמע עגום מאוד.

"אני חושב שלצר זה יקרה דבר מצוין - יהיה שינוי ערכים, לכיוון של יותר לאט, יותר עמוק, חזרה לרברים הבסיסיים, לרצינות. אנשים יתחילו להבין שבמקום לבוזו את הזמן בטיק טוק כדאי לקרוא ספר. אנשים יבינו שאם הם לא מצליחים לייצר ערך אמיתי, לא תהיה להם עבודה. אנשים צריכים להתחיל לחשוב איפה הם גרים, כמה כסף הם משקיעים בדירה, איזה חיים הם רוצים. זה עידן שיחייב אנשים לחשוב בצורה יותר מעמיקה על החיים שלהם".

ואריגונים?

"גם הם יבינו שהם צריכים לתת ערך אמיתי. אפילו בתחומים שאמורים לצמוח, כמו שירותי בריאות, יהיו גופים שייעלמו. יש תופעה מרתקת בארצות הברית שדווקא עכשיו בתי חולים נסגרים. יש עשרות בתי חולים סגנים יחסית, שחיים על השירותים מסביב, בדיקות שונות, טיפולים אלקטיביים, והם בקושי חיו על גבול הרווחיות. עכשיו, כשאנשים לא רוצים ללכת ולעשות טיפולים אלקטיביים, בתי החולים הללו קרסו לחלוטין".

אבל מתישהו, אנשים יחזרו לצרוך טיפולים רפואיים

אלקטיביים.

"נכון, אבל הרעיון שבית חולים קטן מסוגל לנהל את עצמו ולהחזיק את עצמו, יעבור מהעולם. הם יצטרכו להיות חלק מרשת גדולה, שיש לה תשתית ארגונית ודיגיטליות חזקות מאוד. בתי החולים יהפכו להיות מקדונלד'ס, כמובן החיובי, של שייכות לרשת רבת עוצמה".

או העולם, שממילא עבר תהליכי קונסולידציה, יילך עוד יותר לכיוון תאגידני ענק?

"כן. בכל התחומים. אתה צריך גודל כדי לעשות את הדברים בצורה נכונה. יהיו שחקנים קטנים, אבל הם יהיו חלק מרשת. או שאתה עצום כמו אפל, או שאתה שחקן על הפלטפורמה של אפל ומפתח עבודה אפליקציות וכדומה".
או אתה מדבר על האצה של תהליכים קיימים.
"כן. יש הרבה תהליכים שאמרו עליהם 'זה ייקח שנים', ועכשיו זה קרה ברקה. למשל, היעלמות סניפי בנקים או מעבר לעבודה מהבית בתחומים שזה אפשרי. אפילו מה שקורה עם הרפא אונליין כפופות החולים. אם יצליחו להגיע את זה לרפורמות גדולות בחשמל, כבישים, תחבורה ציבורית. מדינות שישכילו לגצל את המשבר הזה כדי לבנות את עצמן מחדש בצורה נכונה, ייצאו נשכרות".

The Chinese University of Hong Kong Business School. ©NYU

ישראל מתחילה את שלב שתיים

הבעיה היא, אומר סיון, שאין כל מושג כמה ייקח כל שלב משלבי הנורמליות. בסין השלב הראשון ארך שלושה חודשים, והצפי הוא שהשני יארך כשישה חודשים - אבל זה לא אומר שכך יקרה בשאר העולם. ארצות הברית למשל, שבה מספר המתים גבוה, עלולה "להיתקע" בשלב הראשון חצי שנה וכפול מכך בשלב השני, וכך תספוג מיתון מתמשך של שנתיים. כלומר יש כמה תסריטים, מהאופטימי הקצר ועד הפסימי הארוך, וצריך להיערך לכולם".

באיזה שלב נמצאת ישראל?

"בישראל היינו עד עכשיו בשלב אחד ואנחנו מתחילים כרגע את שלב שתיים. זה לא אומר שחוזרים לעבר או לשגרה. מה שמאפיין את המצב הנורמלי השני, זה שמדי פעם הוא חוזר אחורה, למצב הנורמלי הראשון: עיר שחוזרים להטייל עליה סגר בגלל ריבוי מחודש של מקרים; בארצות הברית לדוגמה סגרו את מפעלי הבשר עכשיו. כך שיש נסיגות, וצריך להיות מוכנים לכך.

"באוריינטציה ישראלית, עלול להיות גל שני של פיטורים - דווקא החברות החזקות שהחזיקו את האנשים, עלולות לעשות הערכה מחדש ולשחרר אנשים.

"יש שלוש עקומות שצריך לנהל ברזומנית", אומר סיון. "עקומה רפואית, שמטרתה היא למנוע את קריסת בתי החולים; עקומה כלכלית - כמה זמן עסקים מסוגלים לחיות בלי פעילות; ועקומה חברתית. ככל שעולה זמן האבטלה גוברים המצוקה של בני האדם ואי הנחת החברתי, מה שעלול להביא לתופעות של 'מרינת משטרה' כי לא תהיה ברירה אחרת. אי הנחת החברתי יהיה קטלני גם אצל הצעירים הנמרצים של ההייטק, שאין להם חיסכון והם חיים על המשכורת היפה שלהם. ההייטק יתחיל לשחרר מהם בכמויות, ומה הם יעשו? יחזרו להורים?".

מה ממשלות יכולות לעשות כדי להיערך לזה?

"המבט שאני מציע אומר שיש גם שלושה שלבים של היערכות למצב. התגוננות, התקפה ולבסוף הצמחה, איך מייצרים מודל עסקי חדש לגמרי. התגוננות עבור עסק היא פיטורי עובדים, משא ומתן מחודש על שכר הדירה, ומשא ומתן מחודש עם הלקוחות והספקים. כלומר, אתה עושה כל מה שאתה יכול כדי להגן על עצמך, שתוכל לחיות. "אם יש לך טיפת מרווח נשימה, זה הזמן להתקפה. למשל, לקנות מתחרה או ספק מוביל. והשלב השלישי הוא הצמחה. אם דייסון מייצרת שואבי אבק, היא יכולה לשנות קו מוצרים למאווררים לתעשייה הרפואית. בנק יכול

צילום: איל יצחק

פרופ' סיון: "אם דייסון מייצרת שואבי אבק, היא יכולה לשנות קו מוצרים למאווררים לתעשייה הרפואית. בנק יכול להחליט לסגור את כל הסניפים. זה השלב שבו ייוולדו מנצחים חדשים - אלה שיעשו את הקפיצה יהיו המלכים החדשים"

להחליט לסגור מכמה אחת את כל הסניפים. זה השלב שבו ייוולדו מנצחים חדשים - אלה שיעשו את הקפיצה יהיו המלכים החדשים בשלב הנורמליות השלישי".

מי הם יהיו?

"כל מה שקשור לכלכלת הפלטפורמה. מי שיכול לארח את 'כלכלת החלטות' על הפלטפורמה שלו: מי שהייתה לו תשתית סחר מקוון חזקה שעליה יכולים להתארח ספקים רבים".

אתה בעצם מדבר על חברות שיש חדשנות בחשיבה שלהן, אבל בוא ניקח הברה כמו בוקינג, גם פלטפורמה, גם נחשבת יצירתית וחדשנית - ובתחום שהספרד.

"בוקינג אכן חברה מדהימה, אבל היא כנראה תצטרך למצוא עסקים אחרים לגמרי שצריכים את פקטור ה'בוקינג', את התיווך שהיא נותנת. אולי לעשות בוקינג לרופאים או לחרי ניתוח".

איך ישראל יכולה לצאת בצד המנצח מהסיפור?

"אני חושב שהרבה מהתרופות הכלכליות שנותנים הן כוסות רוח למת. אם נתת למישהו שלושה חודשי אבטלה, איך זה יעזור לו בכלל?".

זה מחזיק אותי בינתיים, מתוך תקווה שהמשק יחזור לפעילות מסוימת.

"זה מחזיק אותי בינתיים, אם מאמינים בתסריט האופטימי שעל פיו שלב הנורמליות אחר ייגמר מהר. אבל אם זה ייארך יותר, עדיף שימכור את הדירה שלו בתל אביב, יעבור לגור בבאר שבע ויהיה לו ממה לחיות. חיינו בתל אביב בבועה מטרופת, מחירי דירור לא הגיוניים בעליל, ויש קבוצה מסוימת של אנשים שחיים על זה שנכנסת להם מדי חודש משכורת לבנק, ושהם יכולים מתי שהם רוצים לעבור מחברה לחברה. אבל עכשיו יש מצב שאולי במשך שנה לארם כזה לא תהיה עבודה".

פרופ' ישע סיון תושב ישראל, מייסד ומנכ"ל חברת 88 venture - פלטפורמה עסקית לחדשנות בחדשנות ■ הוא מרצה אורח לדגיטל, חדשנות והשקעות סיכון בביה"ס למנהל עסקים באוניברסיטה הסינית של הונג קונג ■ התמחותו כוללת פיתוח ומימוש פתרונות חדשניים בחברות, בהייטק ובמוסדות ממשלתיים ובטיחוניים ■ מתמקד בנושאי אסטרטגיה וטכנולוגיות מידע, חדשנות ויזמות, סיכון, מנהיגות מודעת, עולמות וירטואליים ותשתיות ידע ומערכות תקינה

ומה ממשלה צריכה לעשות כדי להתאים את עצמה למציאות החדשה, שאתה מכנה שלב נורמליות שלוש? "דוגמה מצוינת היא איך ארצות הברית יצאה מהשפל הגדול של 1930 - בעבודות תשתית. המקבילה שלהן לעידן הנוכחי יכולה להיות, לדוגמה, הפיכת ישראל למרכז תמיכת לקוחות גלובלי. תמיכת לקוחות עומדת להיות דבר עצום, כי אנשים רוצים לעשות הכול מרחוק. זה דבר שמייצר הזמן עבודה, שאפשר לעשות מכל מקום. המדינה צריכה ליצור את ההזרמויות האלה ואת ההכשרה אליהן. עוד אפשרות: להגדיל פי עשרה את בתי הספר לרפואה. אנחנו טובים ברפואה ויכולים להפוך מרכז אדיר לתיירות מרפא. אפשר גם לצמצם בצורה דרסטית את השימוש במכוניות. הרעיון שאדם מחזיק מכונית הוא רעיון שפט מן העולם, והמדינה יכולה בקלות להוריד למשל את מחירי המוניות ועל הדרך לייצר הרבה מאוד מקומות עבודה".

עולם של שלב נרמולי שלוש הוא עולם שבו רוב האנשים יותר עניים?

"אני לא יודע, אבל אני כן יודע שהפערים יהיו הרבה יותר גדולים. כי אם אתה מייצר ערך לעולם, יכול לעבוד באופן וירטואלי ולא ניתן להחליף אותך - הערך שלך יגדל. אם אתה עובד כפיים שניתן להחליף בעוד עשרים כמוך - הערך שלך יקטן. אלה מגמות שכבר היו קיימות, אבל המשבר הזה האיצ את התהליכים בסדרי גורל".

המשכילים ינדרו לערים הקטנות

דווקא לגבי התופעה שהכי יוחסה לקורונה, המפולת בשוק המניות האמריקאי, פרופ' זאנג מפתיע. לטענתו, מפולת המניות הייתה קורית בכל מקרה, עם או בלי הקורונה. הוא מבסס זאת על מודל מתמטי שפיתח עם מרענים נוספים, שבבסיס עומדת ההנחה שהאקסיומות הישנות, האומרות ששוקי ההון יעלו או יירדו אבל תמיד באותו המודל, כלומר 'מה שהיה הוא שיהיה', לא נכונות. לפיכך, כבר בינואר, כאשר בארצות הברית התגלו מקרים ספורים של קורונה, הוא ניבא מפולת בשוק. "אבל כאשר אתה מפעיל שיקול מושעה", הוא אומר, "אתה גם מועד לעשות טעויות גדולות וזה מה שקרה לממשל האמריקאי. כהם חשבו שהמשבר בשוק המניות הוא תוצאה של הקורונה, וכ־3 במארס הפדרל ריורב הוריד את שער הריבית ל־0% - וכמובן שזה לא עזר. המשבר היה מבני ונבע מכך שקודם הייתה בועה גדולה, שמטבע הדברים התפוצצה, והיא הייתה יכולה להתפוצץ מכל סיבה שהיא".

ומה מחיר הטעות הזאת?

"השיפוט הלא נכון גרם לממשלה האמריקאית לחשוב שהמשבר זמני ויעבור תוך שבוע, ושתוכנית תמריצים תעזור. ומעשית, זה הפך לאחר המשברים הגדולים בהיסטוריה, כאשר בחודש אחד השוק צנח ב־34%".

אבל לאחר מכן היו עלויות.

"זה מפני שממשל טראמפ והבנק המרכזי 'דחפו' עוד הרבה כסף, הדפיסו כסף. וזו טעות. בבנק המרכזי האמריקאי יש כלכלנים טובים והכמנים, אבל הם לא צריכים לתת לעצמם להיחטף על־ידי טראמפ. עבירו זה פשוט: כל עוד שוק ההון עולה - יש לו סיכוי טוב להיבחר מחדש. אבל הבועה הזאת תייצר בעיות עצומות בעתיד. הם שופכים לשוק טריליוני דולרים וזה יהיה הרה אסון, כי הכסף הזה לא מגיע ממשום מקום. הם פשוט מרדפיסים אותו. הנוזילות עוזרת לשוק בטווח הקצר, אבל היא לא מגיעה למגזרים הצריכיים, רק לשוק המניות עמוס הספקולציות".

מה הם היו צריכים לעשות?

"הם היו צריכים להכיר בכך שהשוק עובר תיקון, וזו

שת"פ לזירוז פיתוח תרופות

הפורום הווירטואלי שבו השתתפו פרופ' סיון ופרופ' זאנג מתקיים כחלק מהשת"פ האסטרטגי המדעי של טבע עם האקדמיה הישראלית. טבע החלה השנה בכמה שיתופי פעולה עם מעבדות מובילות בארץ, תוך התמקדות בתהליכי גילוי תרופות חדשות ובשימוש בטכנולוגיות או כלים חדשניים מהאקדמיה לזירוז פיתוח תרופות אלו. השת"פ כולל גם הדרכה ותמיכה מקצועית שטבע מעניקה לסטודנטים.

לדברי ד"ר דנה בראון, מנהלת קשרי אקדמיה במחקר והפיתוח הגלובלי של טבע ומובילת הפרויקט, "חשוב לנו גם בימים אלה לקיים את פעילות הקהילה המקצועית שיצרנו עם האקדמיה הישראלית על מנת להמשיך לקדם את המדע והעבודה המשותפת, להיתרם מהיעד והמקצועיות של חברי הקהילה גם סביב המצב, ולוודא שנוכל להמשיך לאחר תום המשבר לפעול יחד".

סיבת הקריסה, ולא צריך לעשות דבר בקשר לכך. מה שכן צריך הוא לספק נזילות לחברות וליחידים, כי לרבים אין חסכונות, וחברות רבות נותרו ללא רורובות, ונראה הרבה מקרי חדלות פירעון בקרוב. זה עשוי להיות זמני, אבל בזמן הזה, מי שלא יוכל לשלם את חובותיו יפשוט רגל". בעיה נוספת שזאנג רואה כמהותית היא היעדר שיתוף פעולה גלובלי, חשדנות הדדית והפניית אצבעות מאשימות במקום הבנה שזו הצדה של כולם וצריך לשלב ודועות. "אני רואה קיטוב בין מדינות, וגם בתוך המדינות קיטוב בין מגורים, וזה מראג אותי", הוא אומר.

הינג קונג וסין נמצאות במה שפרופ' סיון מכנה שלב נורמליות שתיים. איך זה נראה בשטח?

"במקום שבו אנשים עושים קניות באונליין, הכלכלה נפגעה פחות. אבל מרכזי הערים עדיין ריקים. רוב האנשים בחרו לא לצאת ההוצאה. מי שבכל זאת הולך למרכז מסחרי, מודדים לו חום, ובמתחמי דירור הציבו שומרים שגם הם מודדים חום. בכמה מאותם מתחמים הנפקיו כרטיסי מבקרים, וכל משפחה יכולה לקבל רק כרטיס או שניים. במתחמים אחרים אתה צריך להראות לשומר קוד בסמארטפון כדי להיכנס. במסעדות יש המצאות כגון מסכי פלסטיק שקופים כדי שכל סועד יוכל מאווריהם להוריד את המסכה הכרית התגללו

"בנוסף, יש מעקב תמידי אחר האנשים באפליקציות סלולריות כדי לוודא שהם בריאים ושהם לא יצאו מהטוח המותר ולא היו במגע עם אדם חולה. יש כבר מי שאומרים שאם נשמור על זכויות אדם, לא יישארו בני אדם".

וברמת חי היומיום?

"עכשיו אפילו מסעדות היוקרה בסין עושות משלוחים. זה מודל חדש. עבורי זה טוב, כי כך יש לנו נגישות לאוכל מסין. לפני כן, האופציה היחידה שלי הייתה ללכת לסופרמרקט ולהסתפק במזון מגובל. בהונג קונג לפני כן לא הייתה דרישה גדולה להזמנות אונליין ולכן זה לא התפתח קודם. זו עיר שבה אנשים שרצו לעשות קניות פשוט ירדו במעלית של המגרדל ישר למרכז המסחרי.

"עוד דבר שבוטל הוא עזיבה של מרכזי הערים. יש שוק של יד שנייה אונליין באסיה, ומתברר שבאחרונה הוא מאוד פעיל: יש הרבה מאוד אנשים, בעיקר צעירים משכילים בעלי מקצוע, שעוזבים את בייג'ינג כי הם לא יכולים להישאר בה ולשלם את שכר הדירה, ולכן הם מוכרים את החפצים שלהם, מצלמות, מיטות, כלים. זה לא בהכרח דבר רע. אם קודם לכן היה ריכוז גדול של כוח עבודה משכיל ויזמינן בערים הגדולות, עכשיו חלקו ינודר לערים קטנות יותר, ואולי ייצר שם עסקים חדשים".

איך אתה חווה את זה אישיית?

"אני לא דוגמה מייצגת, אני פרופסור, אני יכול לעבוד בכל מקום, ולמען האמת היעילות המחקרית שלי גברה, כי אני לא צריך ללכת למשרד, ששם כל יום אנשים נוקשים על הדלת לכל מיני מטרות. אבל לרבים מחבריי קשה מאוד".
shlomitan@globes.co.il